

конвенційної технології і досягається за рахунок створення особливого комунікативного процесу – так званий «деліберативний процес».

Усередині маніпуляції комунікативної технології закритий континуум розуміння виробляє технолог-маніпулятор на замовлення влади. Зовнішній континуум розуміння виробляє консультант-маніпулятор, презентуючи такі знання, в яких адресат не може бути компетентним, тим самим вводячи виборців у простір некомпетентності, де найкраще здійснювати управління поведінкою.

Що ж виступає *межею* маніпуляції? Межею маніпуляції є досягнення цілей маніпулятора або свідоме припинення ним прихованого впливу в зв'язку зі зміною соціально-політичних умов, коли діюча маніпуляція перестає бути актуальною.

У свою чергу, з боку об'єкта впливу це може бути свідоме припинення впливу вольовим зусиллям адресата, якому стає очевидно, що його використовують для досягнення своїх таємних цілей інші. Така можливість видається вкрай проблематичною з погляду на той факт, що коріння маніпуляції і для суб'єкта, і для об'єкта маніпуляції, сягають біологічної складової сутності людини. В основі нашої психіки лежить прагнення бути керованим, залежним, внаслідок цього при здійсненні маніпулятивного впливу об'єкт маніпуляції, стаючи керованим, одночасно отримує задоволення біологічних потреб і первісних інстинктів і не бажає знову усвідомлювати себе залежним від суспільства і відповідальним перед ним.

Нездатність об'єктів маніпуляції управляти або контролювати комунікацію так, щоб здійснювати протистояння деструктивним технологіям, гарантує досягнення поставленої перед технологом мети, однак призводить до повсюдної втрати довіри громадянського суспільства до держави, громадян – до влади.

Література:

1. Дацюк С.А. Коммуникативные стратегии : [Электронный ресурс] // http://xyz.org.ua/discussion/communicative_strategy.html
2. Кара-Мурза С.Г. Власть манипуляции. – М. : Академический Проект, 2009. – 380 с.
3. Савчук В.В. Философия эпохи новых медиа // Вопросы философии, 2012. – № 10. – С. 33-42.
4. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. – СПб. : Наука, 2001. – 382 с.

МАТЮХІНА Олександра Анатоліївна,

к. філос. н., доцент, професор кафедри філософії ГМІ НАУ

АБИСОВА Марія Анатоліївна,

к. філос. н., доцент кафедри філософії ГМІ НАУ

ДО ПРОБЛЕМИ ДЕСТРУКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Соціальні процеси, що включають суспільне буття кожного індивіда, нині все частіше визначаються у термінах і поняттях теорії комунікації. Основні комунікативні дії у галузі соціальної інженерії відбуваються у сфері реклами, ідеології, паблік рілейшнз, іміджмейкінгу, соціально-культурного проектування, які власне і є сферою діяльності комунікативних технологів. Наша теза полягає в тому, що комунікативні технології не є індиферентними щодо етичного змісту комунікативних дій. Аналіз комунікативних дослідів у даних сферах показує надання переваги маніпуляції (обманного управління поведінкою) по відношенню до інших стратегій комунікативної взаємодії. І ця обставина актуалізує вивчення предмета маніпулятивного соціального управління, світоглядну проблему вибору конструктивних (розрахованих на взаєморозуміння) або деструктивних (обманних) комунікативних стратегій.

Сучасна філософська теорія комунікацій, що розвивається в рамках раціональної прагматики (К.-О.Апель, Ю.Хабермас), навантажує процес інтерсуб'єктивної взаємодії не тільки функцією обміну інформацією, а й нормореґулюючим, етичним змістом, розглядає інституціалізацію нормативної комунікації як основний показник демократичності суспільства.

Коли ми говоримо про суспільство як про систему, то завжди робимо акцент на тому, що спосіб інституційної комунікації, яким ми забезпечуємо взаємодію громадян у процесі матеріального і духовного виробництва, співвідносимо їх різні ініціативи в процесі соціальних перетворень, виявляється елементом соціального виробництва, елементом соціальної інженерії. Тому комунікативний технолог, перед яким стоїть мета реалізації комунікативної технології як окремої і спеціально розв'язуваної задачі, створює новий або підтримує старий засіб комунікації [1]. Серед таких засобів розрізняють комунікацію розуміння і цільову комунікацію. У комунікації розуміння головною умовою є взаєморозуміння учасників. У цільовій комунікації – досягнення зовнішньої для комунікації цілі як відкритими (наприклад, чорний піар), так і прихованими засобами (маніпуляція).

Вперше такий вододіл сформулював Ю.Хабермас, визначивши «стратегічну» (або «технічну») і «комунікативну» раціональність. На

думку філософа, там, де все розглядається стратегічно, під кутом доцільності, не може виникнути жодного уявлення про самоцінність особистості. Реальну підставу «ненасильницької комунікації», кінцевою метою якої є «консенсус», «конвенція», філософ знаходить у раціональності комунікації, заснованої на визнанні рівноправності й автономії всіх учасників розумного дискурсу [4].

Конвенціональна комунікація здійснюється в рамках неідеологічних соціальних проектів, які ініціюються, розробляються і здійснюються всередині громадянського суспільства за посередництвом корпорацій, з неполітичною участю держави. Сама конвенція (як елітна, так і суспільний договір в цілому), що укладається і постійно переукладається, є рухомих діалогом у ході виконання таких соціальних проектів. У критичних або спірних випадках конвенція підтримується у галузі права через суд, а не в області закону через виконавчу владу. Завдання виробництва конвенційної комунікаційної стратегії має виконуватися елітою даного суспільства і є одним з найскладніших завдань, оскільки консенсус не є простою згодою. З того, що люди у процесі маніпулятивної комунікації відновлюють взаєморозуміння або згоду, ще не впливає супровід консенсусу, так як згода або взаєморозуміння можуть бути змушеними, примусовими, тимчасовими, що породжують конфлікти, рано чи пізно призводять або до масової непокори, або до розпаду суспільного договору, що ми зараз і спостерігаємо у пострадянських країнах.

Звідси, консенсус має не просто функціональний, а й етичний зміст солідарності, суспільної довіри, виробництва і переукладання суспільного договору, тобто зміст особливого стану динамічної (рухомої) конвенції всередині суспільства, яка є особливим ініціативним завданням, метою постійних зусиль з боку еліти суспільства.

Маніпуляція докорінно відрізняється від конвенції. Для більш чіткого уявлення про те, якою є сутність маніпуляції, розглянемо дане явище, виходячи з його ознак. Перш за все, маніпуляцію розглядають як поведінку індивіда на шкоду власним інтересам внаслідок потурання інтересам маніпулятора. Розглядаючи маніпуляцію похідною від управління, слід акцентувати увагу на ще одній її найбільш істотній ознаці – таємному характері впливу. У процесі здійснення маніпуляції остання не виглядає управлінням, але, по суті, є самодіяльністю індивіда об'єкта впливу. В основі маніпуляції лежить не раціональне переконання, а прихований вплив на внутрішні психологічні механізми особистості, тому маніпуляція здійснюється на рівні інстинктів [2]. Маніпулятивне комунікативне середовище не здатне до самовідтворення, тому утримання його структури потребує влади (політичної, фінансової, ідеологічної).

З усього сказаного визначимо *маніпуляцію як процес прихованого управління поведінкою індивіда через формування певних ціннісних суджень, думок і установок відповідно до планів, задумів маніпулятора на шкоду власним інтересам індивіда.*

Проблемою є виявлення *суб'єкта* маніпуляції. На противагу об'єктові маніпуляції, який здатний бути як індивідуальним людським суб'єктом, так і сумативним соціальним утворенням (як «маса», «натовп»), маніпулятор лише за зовнішньою видимістю є індивідуально-людським суб'єктом, але по суті своїй – родовим. Названа специфіка виявляється тоді, коли суб'єктами маніпуляції виступають, наприклад, держава або акціонерний капітал, персоніфіковані бюрократією та наймані менеджерами.

Людський індивідуум як суб'єкт, що персоніфікує соціальні функції і соціальні відносини, виступає одночасно в протилежних «соціальних ролях». З одного боку, він є «об'єктом маніпуляції», свідомість якого формується в результаті маніпулятивного управління ідеологічних впливів. Однак, з іншого боку, як «соціальний функціонер», що своєю власною особистістю персоніфікує певні сторони і функції родового суб'єкта соціальної організації, людський індивідуум опиняється у становищі вже не стільки «об'єкта», скільки в якості «суб'єкта» маніпуляції.

Маніпуляції як соціальному явищу, можливого лише в умовах суспільства і держави, властива соціальна діалектика. Здійснювана у конкретно-історичних умовах існування суспільства і держави, маніпуляція розвивається сама, перетворюючи власні форму і зміст, а також тягне за собою зміни в думках, судженнях, установках, цінностях і, як наслідок, в поведінці індивідів – членів суспільства.

З розвитком нових інформаційних технологій і зростанням комунікативних можливостей засоби здійснення панування і підпорядкування значно ускладнилися, що дало можливість говорити вже не про стихійно чи цілеспрямовано створені маси у фізичному сенсі, але про формування віртуальних мас, які діють як єдиний організм, перебуваючи при цьому в різних куточках нашої планети. Можливість створення останніх з'явилася і розширюється одночасно із розробкою і впровадженням нових інформаційних технологій.

У питанні обговорення *змісту* маніпуляції на перший план виходить питання подання континууму розуміння і рівня комунікативності, на якому він досягається. Континуум розуміння завжди презентується дискретно, закрито або у зовнішній спосіб, породжуючи тим самим простір некомпетентності. Усередині конвенції простір некомпетентності стає комунікативно відкритим і усувається за рахунок зворотного зв'язку. Зворотній зв'язок є спеціальним завданням